

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

РОМАНИНА ІРИНА РОМАНІВНА

УДК 811.161.2'282.2(477.83/.86)

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ ПРО ЧУДА
В НАДДНІСТРЯНСЬКОМУ ГОВОРІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
ЯСТРЕМСЬКА Тетяна Олександрівна,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, старший науковий співробітник
відділу української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Гриценко Павло Юхимович,
Інститут української мови НАН України,
директор Інституту, завідувач відділу діалектології

кандидат філологічних наук, доцент
Тищенко Тетяна Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, професор кафедри української
мови та методики її навчання

Захист відбудеться 23 грудня 2015 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 312.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано 21 листопада 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Релігійний світогляд упродовж століть був важливим елементом формування національної свідомості українців, основою їх духовного розвитку. На часі вивчення духовної культури українського народу та його уявлень про чудесне.

Чудо є свідоцтвом та джерелом віри. Народні вірування в чудо, розуміння чуда репрезентують мовну картину світу етносу загалом і кожного мовця зокрема, тому що мова відтворює образ реального світу, яким його бачать її носії.

Переваги дослідження діалектного мовлення за допомогою тексту очевидні: з одного боку, текст дає змогу зафіксувати для нащадків унікальне мовлення наших прабатьків, почути з їхніх уст історію, а з іншого – проаналізувати всі мовні рівні говору, виявити «поведінку» діалектних явищ. Цінність та евристичність діалектних текстів незаперечна, оскільки вони відображають не тільки систему говірки, а й позалінгвальну дійсність. Саме тому за останнє десятиліття українську діалектологію збагатили збірники діалектних текстів, які уклали й підготували до друку П. Гриценко, Г. Мартинова, Т. Щербина, Ю. Бідношия, Л. Дика, Т. Тищенко, Ф. Чижевський, Г. Аркушин, К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Н. Гуйванюк, Н. Руснак, І. Сабадош, О. Миголинець, О. Пискач, М. Лесюк, М. Грицак, М. Павлюк, І. Робчук, М. Мушинка, Р. Шишкова та ін. Опубліковані тексти відтворюють мовлення носіїв різних діалектів української мови, проте наддністрянський говір представлений досить фрагментарно в студіях І. Верхратського, Г. Шила, П. Приступи, Н. Глібчук.

Теоретичною базою слугували роботи вчених у галузі лінгвістики тексту (Р.-А. де Богранд, В. Дресслер, І. Гальперін, І. Ковалик, Т. А. ван Дейк, З. Тураєва, А. Загнітко, Є. Бартмінський, П. Гриценко, О. Селіванова, І. Кочан, Н. Валгіна, М. Голянич, С. Небжеговська-Бартмінська, Т. Єщенко та ін.).

Актуальність дисертації зумовлена передусім відсутністю комплексного дослідження діалектних текстів (далі – ДТ) наддністрянського говору південно-західного наріччя української мови, потребою удосконалити методіку аналізу ДТ за текстовими категоріями (далі – ТК), а також виокремити різнорівневі говіркові риси текстів – записів живого мовлення, яке нівелюється під впливом літературної мови.

Вибір тематики текстів зумовлений усталеним християнським світоглядом наддністрянців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планової теми відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Українська історична та діалектна лексикологія і лексикографія» (шифр 0108U010868).

Мета дисертації – дослідити структурно-семантичні особливості діалектних текстів наддністрянського говору про чуда на підставі текстових категорій.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- подати історію вивчення наддністрянського говору;
- зафіксувати ДТ про чуда та систематизувати їх за тематичним принципом;
- окреслити методику дослідження ДТ;
- визначити текстові категорії, які є основою аналізу ДТ;
- проаналізувати структуру ДТ про чуда за текстовими категоріями;
- виявити різнорівневі риси наддністрянського говору.

Об'єкт дослідження – діалектні тексти наддністрянського говору.

Предмет дослідження – структура й семантика діалектних текстів про чуда в наддністрянському говорі.

Джерельною базою дисертації слугували експедиційні записи автора – діалектні тексти про чуда, записані впродовж 2010–2012 років. Мережа обстежених говірок – 62 населені пункти, зокрема пов'язані із чудотворними місцями (села Унів, Крехів, Плугів, Грушів, Бориничі та ін.). Діалектні тексти (163 тексти) зафіксовано від інформаторів, які були безпосередніми свідками чуда або дізналися про чудесні події від інших людей. Тексти подано у фонетичній транскрипції. Корпус текстів сформували ідіолекти 82 носіїв говору – 73 жінок і 9 чоловіків 1923–1968 р.н. Усі тексти записано на електронні носії, які зберігаються у фонотеці відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Для аналізу діалектних особливостей використано «Атлас української мови» (том 2), спеціальні діалектологічні праці, а для з'ясування семантики – діалектні й етимологічні словники.

Методи дослідження. У роботі застосовано *описовий* метод (характеристика структурно-семантичних особливостей текстів), *зіставний* (порівняння мовних виявів текстових категорій у ДТ), *метод моделювання* (аналіз вербальних і невербальних виявів текстових категорій у ДТ) та *прийом кількісного аналізу* (встановлення частотності вживання слів). За допомогою *методу контекстуального аналізу* зафіксовано говіркові риси на всіх мовних рівнях. Діалектний матеріал, що став основою джерельної бази дисертації, зібрано *експедиційно-польовим* методом.

Наукова новизна дисертації:

- *уперше* до наукового обігу залучено діалектні тексти наддністрянського говору про чуда та проаналізовано їх структурно-семантичні особливості;
- *удосконалено* підходи до визначення текстових категорій для аналізу власне ДТ; методику вивчення діалектних текстів відповідно до текстових категорій;
- *подальшого розвитку* набуло вивчення діалектних рис на підставі текстів-записів живого мовлення діалектоносіїв.

Теоретичне значення. Результати й узагальнення роботи можуть бути використані для характеристики тематичних ДТ за текстовими категоріями і для аналізу структури й семантики текстів; для дослідження питань діалектної текстології та для опису системи говору.

Практичне значення. Матеріали поповнять фонди записів діалектного мовлення, фоно- й текстотеку говорів південно-західного наріччя; стануть надійним джерелом для укладання словника наддністрянського говору, зведеного словника українських говорів, а також для написання методичних посібників із діалектології і текстології.

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукового дослідження отримано самостійно. Статей, написаних у співавторстві, немає.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено на засіданнях відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (2010–2014). Основні положення роботи викладено в доповідях, виголошених на міжнародних наукових конференціях: «Північноукраїнське наріччя в історії української мови» (Житомир, 2010), «Język ukraiński poza granicami Ukrainy» (Люблін (Польща), 2010), «Україна протягом століть. Карпатський регіон: історія, мова, культура» (Горлице (Польща), 2010), «Лінгвістичне портретування сучасного соціуму» (Вінниця, 2012), на Міжнародному діалектологічному семінарі «Актуальні проблеми діалектології» (Львів, 2012) та на засіданнях Мовознавчої комісії Наукового товариства ім. Шевченка (Львів, 2011–2015).

Публікації. Різні аспекти досліджуваної теми викладено в 10 публікаціях, 5 із яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 2 – у закордонних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі списку умовних скорочень, списку обстежених населених пунктів та їх скорочень, списку джерел ілюстративного матеріалу (54 позиції), вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (225 позицій) та додатку А «Діалектні тексти про чуда в наддністрянському говорі». Загальний обсяг дисертації – 214 с., із них 193 с. – основного тексту. Додатки подано на 112 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації та її актуальність, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету й основні завдання, наголошено на практичному й теоретичному значенні, окреслено методи дослідження та джерельну базу.

У першому розділі «Текст як об'єкт діалектологічних студій», який складається із чотирьох підрозділів, розкрито основні підходи щодо трактування тексту в лінгвістиці, визначення його статусу й основних ознак.

Діалектні тексти, які демонструють мовлення в динаміці, потребують інших засад аналізу. За останні кілька років українську діалектологію поповнили праці про текст як простір вияву діалектних явищ (П. Гриценко, М. Делюсто), про лінгвокогнітивні та прагматичні параметри ДТ (Н. Руснак), типологію висловлювань у діалектній оповіді (Н. Литвинова) та ін.

На нашу думку, ДТ – фрагмент говіркового мовлення носія діалекту, зафіксований на письмі чи аудіо-, відеоносіях, спонтанно творений, цілісний, тематично окреслений; це одиниця комунікації, зумовлена ситуативним та культурним контекстом.

У першому підрозділі «*Історіографія дослідження діалектних текстів*» проаналізовано видання, які формують фонд діалектної текстографії. Традиція записувати й публікувати зразки говіркового мовлення сягає ще початку ХХ ст. (І. Верхратський, В. Гнатюк, І. Панькевич, М. Пшепюрська-Овчаренко та ін.) і триває дотепер. У підрозділі систематизовано й охарактеризовано видані в Україні та за кордоном збірники ДТ, які демонструють мовлення діалектоносіїв усіх наріч української мови.

У другому підрозділі «*Текстові категорії як критерії аналізу діалектного тексту*» увагу зосереджено на ТК як на основних властивостях й ознаках тексту, оскільки проблема виділення текстових категорій залишається дискусійною.

Беручи до уваги різні підходи мовознавців щодо трактування ТК (І. Ковалик, І. Кочан, Т. Єщенко, О. Селіванова, Н. Руснак та ін.), виокремлено вісім категорій діалектного тексту, а саме: цілісність, зв'язність, членованість, інформативність, модальність, антропоцентричність, континуум та інтертекстуальність, а також подано засоби їх вираження.

У третьому підрозділі «*З історії вивчення наддністрянського говору*» зібрано й опрацьовано студії дослідників говору (І. Верхратський, І. Зілінський, К. Дейна, Г. Шило, Д. Бандрівський, П. Приступа, О. Горбач, А. Залеський, З. Бичко та ін.), представлено його фіксацію на картах атласів та у словниках, з'ясовано основні проблеми, пов'язані передусім із визначенням меж говору та простеженням його динаміки.

У четвертому підрозділі «*Основні методи дослідження діалектних текстів*» описано застосовані в роботі методи та прийоми дослідження ДТ.

Другий розділ «*Структурна специфіка діалектного тексту*» присвячений аналізу ДТ, записаних від носіїв наддністрянського говору. Семантичний простір тексту, його підтекст, значущість кожного висловлювання та намір мовця слугували підставою для тематичної класифікації ДТ про чуда.

У сучасних діалектних текстах із Наддністрянщини поняття «чудо» насамперед пов'язане із християнським ученням і віруваннями людей. Корпус записаних та опрацьованих ДТ охоплює чотири тематичні групи: тексти про зцілення, про кару, про чудотворні місця та про чудесні знаки.

Основними критеріями аналізу текстів є текстові категорії, які формують текст як інформаційне ціле і відображають його структуру. Опис матеріалу здійснено за єдиною схемою – ДТ проаналізовано за текстовими категоріями, зазначено вербальні й невербальні вияви ТК, які в текстах різних груп часто збігаються.

Перший підрозділ *«Діалектні тексти про зцілення»* містить аналіз текстів про зцілення недужих, про силу віри й молитви, про настанови на праведний шлях.

Діалектні тексти засвідчують зв'язок категорій зв'язності й цілісності, адже зв'язність зумовлює структурну цілісність, а цілісність забезпечує інтеграцію структурних та змістових рівнів тексту. Найвиразнішими засобами реалізації категорії цілісності в ДТ про чуда є концепти, зокрема загальнорелігійні: «Бог», «Богородиця», морально-етичні: «віра», «добро», «любов», «прощення», церковно-обрядові: «хрест», «образ», «вода» та ін.

У текстах про зцілення виявлено такі види зв'язності: формально-граматичну, лексичну, асоціативну, образну та композиційно-структурну. Формально-граматичну зв'язність усіх груп ДТ забезпечують традиційні засоби зв'язку між висловлюваннями і надфразними єдностями (насамперед сполучники *але, но, і*), а також однакові часові форми дієслів (*ўс'і їдут' на Хресну до'рогу/ с'в'аш'ченики/ 'л'уди с'н'і'вайут'* і *ўс'і с'тац'її пере^лход'ат*), займенники (*її'її по'били/ ту ф'і'гуру ... то^лди за'везли її до^л Л'вова і її'її у Л'вов'і/ ну/ в'ідно'в'ели/ бо во'на була по^лбита/ по^лнищена ... і ўс'і їдут до^л 'нейї і 'мол'ац'і*), прислівники (*до^лте^лпер, ту^лда, ўго'ру, 'тамка*); ці засоби вказують на осіб, предмети, ознаки, обставини, названі в попередніх реченнях.

Планом вираження лексичної зв'язності є повтори, а саме: тотожні (*во'на п'їшла свої'ми но^лгами/ кости'лі ли'шила там у т'ї ста'рен'к'її це^лр'коўц'ї// кости'лі ли'шила*), уточнювальні (*пом'ішалас' та 'д'їўчина/ пси'х'ічно х'вора/ з'найете/ 'була; тут і пара'л'ітики при'ходили/ та'к'і / шо ни 'рухалис'// ў 'когос' чи 'руки 'були н'і'м'і/ ни могли 'ними н'і'чог' ро^лбити/ чи шо/ чи 'ноги*); вживання синонімів (*Мат'інка 'Божа з 'сусиком нас л'і'куйут'/ с'ц'і'л'айут'*; *Бог виба'чайе.../ Бог прос'тит'/ по'милиўе; одного 'разу ў село 'пошес'ц' йа'кас' приїшла// чи то хол'ера 'була/ чи чу'ма*), спільнокореневих слів (*перид 'Богом п'росе/ 'молиц':а са'ма за нас/ вип'рошуїе дл'а нас 'доброго жи'т'а; со^ллом'яна/ нак'рита со^лломойу 'хата// н'ід'лога ... з г'лини та'ка/ з'найіте ... глин'а'на*) та перифраз (*ўми'раў ...ўже 'ладили/ йак то 'кажут'/ ў до'рогу; 'темна ди'тина 'була/ ни 'бачила// 'ан'і н'іц/ сл'і'на; з'ї'шоў в'ін з до^лроги/ ниў/ гу'л'аў*). Повтор створює особливий ритм, допомагає розвинути думку, акумулює смислові центри ДТ, фокусує увагу на ключових для мовця моментах і забезпечує цілісність тексту.

У ДТ представлено асоціативну й образну форми зв'язності, які властиві здебільшого художнім творам: виявом асоціативної зв'язності є, наприклад, ремінісценція релігійної пісні, а образної – згадка про цілющу воду як символ сили Матері Божої.

Композиційно-структурний вид зв'язності реалізується передусім за допомогою прийому анафори – зафіксовано однакові структури в зачинах надфразних єдностей (*то так у́дома гуворили мо^уїї бат^ки – то^уто ше так ку^лис' мо^уїї бат^ки го^уворили; о/ і то та^к'е ¹було – то та^к'е ко^улис' ¹було^у*). Одним із засобів цього виду зв'язності є також вставні конструкції, «авторські відступи», характерні для ДТ.

Категорію членованості в усіх групах ДТ виражено на структурному-семантичному рівні, тому що вона пов'язана зі здатністю тексту бути поділений на структурні (надфразні єдності, висловлювання) та смислові (сюжетні лінії, мікротеми) частини.

У ДТ представлено різні види категорії інформативності, а саме: змістово-фактуальну (відображає об'єктивну реальність), змістово-концептуальну (авторське розуміння, ставлення до повідомлюваного, до переосмислення фактів та подій) та підтекстову (прихована, виражена невербально).

ТК модальності стосується насамперед суб'єкта розповіді й реалізації авторського «я» в тексті. У ДТ виявлено конструкції, що, вказуючи на джерело повідомлення, засвідчують достовірність сказаного (*то йа з¹найу; в'ін рус¹казуваў; рос¹казуйут' ме¹н'і/ т'і шо ту¹да ¹їздили*) чи виражають сумнів (*а хто йо¹го з¹найе/ йак то йе; зво¹нили так шос ¹н'іби три дн'і і три ¹ноч'і/ без пе¹рерви/ так ¹л'уди м'і¹н'алис'/ ¹пеўно/ і так зво¹нили*). Модальність репрезентують також конструкції з модальними словами («т¹реба (тре) + інфінітив») зі значенням необхідності: *то т¹реба ¹дуже^у ¹Бога про¹сити/ тре ¹дуже^у мо¹литис'; т¹реба з ¹Богом у¹с'уда їти; т¹реба ¹було^у до^у с¹хода ¹сонц'а за¹нести*.

Суб'єктивній модальності підпорядковані підкатегорії емотивності й оцінності, які передають ставлення автора до тексту за допомогою емотивних дієслів, що позначають переживання, смуток, біль (*п¹лакала в'іт ¹того ¹т'іл'ки/ шо так бо¹л'іло; ¹л'уди п¹лакали/ ¹д'іти кри¹чали; ни ¹рухаї/ кри¹чит/ ни ¹рухаї/ ни т'а¹г'ни; во¹на ¹мучилас' так; йа п¹лачу/ гри¹зус'а// і ¹думайу/ на¹д'їя ¹т'іл'ки на ¹Бога); здрібніло-пестливих слів (*ста¹рен'ка це^ур'коўц'а; ¹п'іде ан¹геликом до ¹неба; во¹диц'а в'іт ¹жерел¹ц'а*) та ін. До засобів вираження емоцій належать і синтаксичні конструкції (звертання, окличні висловлювання), які фіксуємо в усіх групах ДТ: *так про¹сила ¹Бога/ мо¹лила!; і йї пумог¹ло!; так не^у ¹можна ро¹бити!; по¹думайте! йїх три ¹випило вед¹ро во¹ди; ¹Мат'інко ¹Божя!// ¹може/ йа те¹бе обра¹зила тощо*.*

Категорія антропоцентричності в ДТ передбачає «присутність» автора й адресата. У цій групі текстів фігурують два типи оповідачів: автор-учасник подій (*йа ¹майу три си¹ни/ во¹ни ¹наўчен'і ў ¹Божому ¹дус'і*) та автор-переповідач (*од¹на ¹ж'іночка/ йа¹ка ¹мешкала тут/ ... і не¹дуга насту¹пила на ¹ноги*;

п'ишли/ ідут/ зіб'ралис'/ і та'к'і з'румови'ці і душ'ч'і па'дут/ во'ни п'ишли/ бу во'ни н'і'кого ни бо'йали/ при'ход'ат' і при'нос'ат' то'ту'воду).

Категорія континууму має різні мовні форми вираження перебігу подій, окреслення та зміни простору, а переплетення часових планів розповіді зумовлює відповідне членування тексту. До мовних засобів темпоральності в усіх групах ДТ про чуда належать часові дієслівні форми, переважно минулого часу, тому що в текстах ідеться про події, які вже відбулися (*не да'ваў'ради, 'їздиў, мо'лиўс'а, кл'а'ч'іў, зро'биў*); прислівники із часовим значенням (*рано, над'ран'ам, ўпо'лудни, над'веч'ір, ўно'чи, здаўна, колис', даўно, те'пер, 'зара, по'тому*), описові конструкції, які вказують на конкретний історичний період і часто містять назви історичних осіб чи епох (*ў час в'і'ни, ў те'пер'ішних ча'сах, 'перид 'першою в'і'ноу, за 'панич'ини, за 'Пол'шч'і, за Со'ўзу, за 'руских, йак нап'дали 'турки і та'тари, йак ше Бо'гдан Хме'л'ниц'кий во'ўваў, йак при'шли моска'л'і, коли Со'ўз ро'зле'т'іўс'а*); конструкції, до складу яких входять назви релігійних свят (*на са'мій на С'в'а'тій'веч'ір, на Прис'в'а'тойі Бого'родиц'і, на 'Чесного Х'реста, на Ми'коли, ў Зи'лену с'уботу, ў 'час'і Йор'дан'с'ких с'в'ат, йак Благо'в'ішчен'а 'було*) та ін. Аналізовані ДТ репрезентують три типи хронології подій: лінійну (послідовний виклад подій), стрибкоподібну (переплетення часових планів) та кільцеву (повтор певного факту на початку і в кінці оповіді).

Серед мовних засобів локальності – іменники-топоніми (*на Гава'реч'ин'і, на С'в'і'т'ій го'р'і, б'іл'а К'рехова, за 'Уневом*); прислівники місця (*ту'да, ўго'ру, 'тамка*); дієслова руху чи стативи (*ўз'али таї 'далі по'несли/ там в'ін ле'жит; там зй'вилос'і/ то на 'лис'т'і дес' пу'казувалос'і*); прийменникові конструкції, що виражають просторові відношення (*п'ім га'л'ерами, на кор'ч'і, до' тойі кир'ниц'і, ў т'ій к'ім'нат'і, ў 'ліс'і, ў 'гаїу*) та ін.

Важливе значення у вербальній комунікації має категорія інтертекстуальності, що демонструє загальнолюдські й національні універсалиї. ДТ містять алюзії, ремінісценції, цитати, які розширюють і поглиблюють смислове поле ДТ, додають нових змістових відтінків. Діалогічність текстів підсилюють прецедентні висловлювання: приказки та прислів'я (*мо'литва жи'л'ізо 'ломит; мо'литва 'кам'ін' 'ломе; т'реба з 'Богом ўс'уда йти; бе'з 'Бога н'і до по'рога*), алюзії на Святе Письмо, зокрема про те, що люди є Божими дітьми (*І'сус 'каже/ ди'тино мо'йа/ роска'жи ме'н'і про с'вою б'і'ду*), та згадка про воскресіння Лазаря (*о шо з'начит' мо'литис'а// йак І'сус 'Лазар'а воскре'сиў/ то і сла'бого ўр'а'туїе*).

«Чуда-покарання», «античуда», «диво-кара» відображають інший, протилежний до «чуда-зцілення», вияв чудесного. Тексти, основним мотивом яких є святотатство, плюндрування святинь та грішне, несправедне життя, проаналізовано у другому підрозділі **«Діалектні тексти про кару»**. Чудесне покарання може бути миттєвим (наприклад, параліч за насміхання з ікони) або віддаленим у часі (хвороба, нещастя настають за кілька місяців чи років).

План вираження категорії зв'язності представлений формально-граматичними (займенники, сполучники, прислівники, часові форми дієслів) та лексичними засобами, серед яких тотожні повтори (*по^укараній в'ін йе Богом// по^укараній в'ін йе Богом; ни т^реба ^ттого^у ро^ббити// ни тре*), уточнювальні повтори (*во^на зно^у ^упала на ^ноги// а йак во^на так на ^ноги ^ріско ^упала/ і похит^нулас' по си^рії тра^в'і ^мокр'ії і ^упала отак на хре^бет; в'ін зрозу^м'і^ю/ за шо то йо^му та^ка ^кара// бо зі с^в'а^того с^в'а^те ^красти!// то та^ка ^кара йо^му ^була/ і ^другим на^ука*); вживання синонімів, спільнокоренових слів (*ле^жит' чо^лов'ік/ нижи^вий// ... чо^лов'ік ^мертвий; не ^можна ^у н'іст ^бавитис'/ та^нц'у^вати/ с'н'і^вати; про^кл'а^у на^н'і^ю/ ^виголоси^ю про^кл'он*).

Засобами композиційно-структурної зв'язності є особливості побудови ДТ, як, наприклад, тотожні чи подібні структури зачину й кінцівки (*а ^каже/ та^ке ^було// во^на ^каже/ йа са^ма не з^найу/ чи то йе н^ра^уда; ме^н'і да^юно Ок^санки д'і^дус' рос^казува^ю ... то/ йак йа ма^ла ^була/ то так ме^н'і рос^казува^ю*). Зауважмо, що кара може бути описана в ДТ катафорично («кара ← гріх»): *у^него ^руки ^сил'но/ бу^л'іли ... ^дихави^ц'і ма^ю і то ... / бо сто^йа^ю за ^парт'і^ю/ ^дуже сто^йа^ю за ^парт'і^ю*; чи анафорично («гріх → кара»): *во^на ^уз'ала ^образ Мико^лайа і ^каже/ а йа ^буду з ним та^нц'у^вати// і на ^м'іс'ц'і сто^упом с^тала// на ^м'іс'ц'і йі^йі спарал'ізу^вало*.

У текстах про кару модальність виражають вставні слова зі значеннями сумніву, припущення, невпевненості (*'можже, мож^ливо, ^видно, ^пе^юно*); вставні конструкції, які привертають увагу слухача (*шче рас ^кажу; і то ^чуйеш то^{во}; з^найте/ йак то йе*); модальні частки, які надають висловлюванню додаткових відтінків ствердження чи непевності (*так, а^га; ^н'ібито, х'і^ба*); конструкції, що вказують на джерело інформації, підтверджують достовірність (*йа з^найу, йа ^кажу, рос^пов'і^да^ют*). Особливістю цієї тематичної групи ДТ є використання конструкцій на зразок «не^н (ни) + т^реба (^можна) + інфінітив»: *ни т^реба ^ттого^у ро^ббити// ни тре; так не^н ^можна ро^ббити!; то^у ни ^можна засу^вати/ ни ^можна ва^лити/ ни ^можна н'і^чого ро^ббити/ то^му шо то йе с^в'а^те*.

Мовними та композиційними виявами антропоцентричності є апелювання до слухача, звертання (*шо ше то^б'і/ ^ді^ючинко/ роска^зати; а ше бач/ про ди^тину рос^казу^ю; і то ^чуйеш/ то^{во}/ ^у Бор^ничах/ муш^чин'і прис^нило^с'і*), пряма мова (*йа ни^тайус'а/ йак ^Лудочка?// а во^на ^каже...; йа/ даї ^Боже ш^час'т'а/ ^ді^точки*). У текстах про кару домінує автор-переповідач (*ди^ректор ш^коли/ і в'ін ту^{во} д'і^тей ни пус^ка^ю до ^церкви... ну то в'ін по^мер с^коро; во^ни і^дут'/ с^тали ^коло ^того хрес^та і да^ваї стр'і^лати по ^н'ому; о^дин пан ма^ю ве^ликий ма^йеток/ жи^ю ^у рос^кошах/ ку^па^юс'а ^у ба^га^цтв'і*).

Як і в інших групах ДТ, категорію континууму представляють слова та конструкції із часовим і просторовим значенням, а хронологія подій лінійна або стрибкоподібна.

Виявом інтертекстуальності є алюзії на Святе Письмо (*ми йе ^ді^ти ^Бож'і; Бох ^ус'о про^стит/ бо ж ми йо^го ^ді^ти// а йак// в'ін нас ство^ри^ю за с^вей^ю по^добойу*). «Текстом у тексті» можуть бути народні уявлення, відображені у

приказках: *Бох зго'ри 'налицейу 'бити не" 'буде; а Бох на ўс'о 'маіе час; за 'вин:их не'вин':і стра'даіут'* та ін.

На території Наддністрянщини є чимало чудотворних місць, передусім місць об'явлення Матері Божої, а також чудодійних ікон і цілющих джерел. «**Діалектні тексти про чудотворні місця і предмети**» проаналізовано у третьому підрозділі. У текстах смислове навантаження спрямоване не на дію, як у попередніх групах, а на об'єкт та на його історію.

Цілісність ДТ реалізовано за допомогою концептів «Бог», «Богородиця», «церква», «образ», «джерело». Важливим засобом творення цілісності ДТ цієї тематичної групи є теоніми (*Бого'родиц'а, 'Мат'інка 'Божя, При'чиста 'Діва, 'Ісус Хрис'тос, Гос'под'*) й антропоніми (*Нико'лаї, 'І'ла, Йо'іл, Сил'вестир*).

ДТ фіксують різні типи ТК зв'язності. Із-поміж лексичних засобів часто фіксуємо тотожні повтори (*посе'ред до'роги 'кам'ін' зава'жаў 'л'уд'ам/ і во'ни с'кинули ... 'кам'ін' зноў зйа'виўс'а ... посе'ред до'роги; то'ді б'рама закри'валас'а/ м'іст п'ідн'і'маўс'а/ б'рама закри'валас'а/ і во'ни не мо'гли досту'пити ту'ди*), синонімічні (*го'во'рили ста'р'і 'л'уди ... пов'і'дали; ни пус'кали/ го'нили; на 'камен'і в'іт'билас'а до'лон'а 'Божойі 'Матер'і ... ч'іт'ки'ї в'іт'биток ру'ки 'Матер'і 'Божойі*), тавтологічні (*'л'уди за'ги'нули с'мерт'у*) й уточнювальні (*'Ісус ви'сокого 'росту/ 'нав'іт' 'дуже ви'сокого; в'ін в'інок маў/ тер'новий в'інок маў*).

Засобом стилістичної зв'язності є питальні висловлювання, які акцентують на проблемах моральності й духовності (*а шчо 'нин'і с'і 'робит?; а шо моло'д'іж 'нин'і 'робе?*).

Значення модальності виражено за допомогою вставних слів та вставлених конструкцій зі значенням достовірності, упевненості чи сумніву, припущення, зокрема зі словами *з'нати, 'думати, ўва'жати*, а також конструкції з іменником *к'нижка* (*к'нижечка, к'нишчина*), які набувають додаткового відтінку модальності, адже у свідомості мовців те, що написано у книжці, – істинне: *то 'нав'іт' к'нижечку пи'сали; з'найу/ йак 'пишут' ў книжич'ках/ йак 'кажут'; бо йа 'нав'іт' чи'тала ў та'к'їй к'нишчин'і*.

Категорія антропоцентричності пов'язана з особою автора. У цій групі текстів домінує автор-переповідач (*'д'іти 'бавилис'а 'коло'у 'церкви і по'бачили в':ік'н'і 'дуже" 'с'аїво ве"лике; ту 'л'уди прий'їж'зайут/ ту 'воду наби'райут/ ўс'і бо'л'уч'і м'іс'ц'а 'мийут*) та автор-учасник (*ми там 'насли ку'рови/ то' ми там 'воду напу'вали/ ми п'іш'ли по'мо'лилис'; 'потим ми 'були ўже 'вивежен'і ў Си'б'ір*). Зважаючи на тематичну особливість текстів – про чудотворні місця і предмети, виявлено мінімальний ступінь суб'єктивації оповіді. Тексти містять звернення до слухача, риторичні запитання, питальні конструкції, ремарки: *ну шо йа вам ше с'кажу?; рос'кажу вам ше про 'образ/ 'тоже та'киї/ чудот'ворний* та ін.

Категорії континууму властивий вільний часовий порядок розповіді, у текстах переважно дотримано хронологічної послідовності викладу інформації, але в розповіді про минуле «вклинюються» відомості про сучасні події.

План вираження цієї ТК представляють назви часових і просторових понять (здебільшого іменники, прислівники й описові конструкції). У текстах засвідчено три типи хронології — лінійну, стрибкоподібну і кільцеву.

ТК передають особові дієслівні форми, при цьому, описуючи минулі події, мовці вживають форми теперішнього (їдем на С'в'іту го^ру/ ти^пер хот' йа ни їду/ бу ни ^лможу; про^цес'ійейу ўс'і їдут' на Х'ресну до^рогу/ ... і ўс'і с'тац'ійі пере^ход'ат) чи майбутнього (тут ^лбуде монас'тир/ ў йа'кому мо'нахи ^лреўно слу^житимут' ^лБогов'і та спа'сатимут' ^луц'к'і ^лдуш'і) часів.

Інтертекстуальність у ДТ цієї групи репрезентують покликання на апокрифи, зокрема про перебування Богородиці та Ісуса Христа на землі (йа'кос' ^лБожса ^лМати ўт'і'кала в'ід ^лвойін'іў/ шчо перес^л'їдували ма'лен'кого ^лІсусика// во'на при'с'їла в'ітпо'чити на ^лкамен'і/ шчо ле'жаў ^лсеред пол'ової сте'жинки/ і на ^лкамен'і в'іт'билас'а до'лон'а ^лБожойі ^лМатер'і; з'найу шод' го'во'рили/ шо ^лМат'інка ^лБожса йшла/ ў'дарилас'і/ і то ^лвибухла во'да; мандру'ваў Гос'под' ^лІсус Хрис'тос ^лгорами Кар'патами/ ^лдоўго хо'диў/ чо'гос' шу'каў/ допома'гаў потре'буйучим; ^лруки роспрос'тер Гос'пот' наўх'рест/ ^лноги теж ^лвит'агнуў// ... на ^лм'іс'ц'і/ де ^лбули Хрес'тов'і ^лноги/ зали'шилас'а ^лр'іўна п'лошча/ і с'п'іт чудот'ворних ^лІсусових рук по'чали ^лбити ц'і'лушч'і же'рела/ а ^лнишче утво'рилис'а два ви'лик'і водос'пади); алюзії на Святе Письмо (кажут' ^лжи тої'во ^лІл'а/ шо в'ін заби'райе л'удеї/ то в'ін ^лБогом заби'райе; бу ^лпершиї/ при'х'іт/ то було/ ^лпотоп// то ^лпотоп буў/ ка'заў Гос'под' ^лБог/ ўже не' ^лбуде ^лпотопу).

Чудесні знаки слугують свідоцтвами віри, є важливим чинником у формуванні релігійної свідомості людей. Вони стосуються насамперед видінь, снів, які мовці трактують як «знаки з неба», або пов'язані із силою молитви, яка здатна зцілити тіло й душу. У свідомості діалектоносіїв знаки покликані наставляти, попереджувати чи рятувати: ^лвидите/ і тої'обрас/ кап'личку/ і то шо об'їаў'л'алас'/ і ^лзара ше ^лл'уди ^лможут' ^лбачити ^лМат'інку ^лБожу/ і ти'перка та ф'і'тура// то йе та'к'і з'наки// то во'на до нас го'воре// ^лали ми ше то ^лмаїем ^лслухати.

«Діалектні тексти про чудесні знаки» проаналізовано в четвертому підрозділі. Найвиразніші засоби реалізації категорії цілісності – сакральні концепти «Бог», «Богородиця», «віра», «чудо», які є смисловим каркасом текстів. Окрім формально-граматичного та лексичного видів, у цій групі текстів виявлено образну зв'язність. Наприклад, у тексті про віщій сон висловлювання поєднані за допомогою сполучника *і*, однак зміст стає зрозумілим лише тоді, коли слухач «відчитає» метафору: «чорні мухи» → «три стіни» → «три мерці»: і на тих с'т'інах ^лдуже ^лбуло бо'гато ^лмух'іў/ ^лчорних/ си'д'їли та'ких/ з'найїте/ ну ^лвидно ^лбуло// і три с'т'і'н'і ^лпадаїе/ а йа п'ід о'д'нойу сто'їу/ і та с'т'і'на не' ^лўпала// і так дес' до ^лроку/ по'мерли там/ не' ^лв'істка с' ^лтойі ^лхати/ ^лбап'ца по'мерла/ і ше хтос' ^лт'рет'її. Особливістю композиційно-структурного типу зв'язку є паралелізм конструкцій на початку і в кінці тексту, зокрема: д'їдо ме' ^лн'і с'і ни снїў// ^лт'іки/ йак ме' ^лне ^лдуже но' ^лга бо' ^лл'їла/ і йа про' ^лсила са'ма/ шо'б в'ін при'шоў ... ^лб'їл'ше ^лд'їдо ми' ^лн'і с'і ни снїў// ^лн'їколи.

У ДТ значення модальності традиційно передано за допомогою вставних слів (*д'ійсно, видно, пеуно*), модальних часток (*йїго ни забили/ не; і так йе*), конструкцій із модальними словами («*треба, повинен, мус + інфінітив*») зі значенням необхідності, поради, а також конструкцій, що підтверджують істинність, достовірність сказаного чи вказують на сумнів (*не знайу того/ але чула/ шо буу такий образ*) або джерело інформації (*йа знайу/ шо ме'ні/ йак сон присниўс'а; йа вам кажу; ка'зала с'ваха; ўласне той Дмитр'ї/ то рус'казуаў*).

Категорія антропоцентричності пов'язана з особою автора; у цій групі ДТ фігурують три типи оповідачів: автор-переповідач (*йому чирис йакиїс' час с'ниў: і/ шо Мат'інка Божя приходить і каже*), автор-свідок (*ну йа так ни дуже то зам'їчайу/ але йакиїс'/ та'ке зображен': а ў в'інку хреста/ видно*) та автор-учасник подій (*дес' с'ї ми'ні снит Мат'інка Божя*). Серед маркерів антропоцентричності – конструкції, що активізують увагу адресата (*в'ін прийїздиў ба'гато/ шоби знали/ кожної п'ятниці; ну ви знайете/ йак с'в'їчка горит*).

Категорію континууму виражають такі ж мовні засоби, як і в попередніх групах, проте події в текстах розгортаються переважно в лінійній послідовності.

ТК інтертекстуальності представляють приклади алюзії: *то майе бути та'к'е ви'лике с'в'ате м'їсце/ йак ў Франц'її шо йе/ шо ту'да то'же ўс'ї йїзд'ат' і шо там Мат'інка Божя д'їўчаткам зйаў'л'алас'* (алюзія на м. Люрд, місце об'яви Богородиці у Франції); *і ка'зали/ йак сил'но блискало/ то то'же ви'ходиў той гос'подар с тим образом і хрис'тиў ў ту с'торону/ де то блискало ... не знайу/ може/ то черес то/ шо там йа'би Бог буу нама'л'ований// а во'гон'/ ту блискаўку/ то ка'зали Іл'а робе/ б'є так// а то ш Бог йо'го ўз'аў на небо* (алюзія на сюжет про пророка Іллю) та ін.

У тканині тексту ТК взаємодіють, переплітаються та доповнюють одна одну, при цьому деякі категорії мають ідентичні засоби вираження.

У розділі 3 «Текст як джерело дослідження діалектної системи» окреслено риси наддністрянського говору на різних мовних рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному.

У першому підрозділі «Фонетичні риси наддністрянського говору» схарактеризовано системи вокалізму та консонантизму. На підставі аналізу ДТ про чуда засвідчено: 1) вимову звука [а] як [е] або [і] після м'яких і шиплячих приголосних: *здо'роў'ле, д'їўч'ета, Ст'р'їтен'е, С'в'ї'тиї, дес'їт, по'т'ї'гнути*; 2) наближення [о] до [у] ([o^y]): *ву'да, ко'руна, Госпо'дев'ї, бо'гато, по'в'ї'дати*; 3) вимову [е] як [eⁿ] ([и]): *ни'д'ї'ла, ти'ло, ри'монт, чир'їда, При'чиста, де'ре'ў'л'анії, биз (бе'з), не'*; 4) вимову [и] як [и^e]: *ро'ди'на, ро'би'ти'є, на'жи'ти'є*; 5) вживання протетичних приголосних, зокрема [в]: *воко, восен'ї, вобраз, ву'пир*; [г]: *Га'мерика, гамери'кан'с'кий*; [й]: *йендик, йеншиї*; 6) відсутність заміни етимологічного [о] на [а]: *бо'гач, бо'гато, ко'лач, го'р'ачий*; 7) оглушення дзвінких приголосних у кінці складу перед глухим і в кінці слова: *с'тешка, л'їшко, обрас, хл'їп, мо'рос, вуш, муш'чина, нар'їт*; 8) одзвінчення глухих усередині слова:

Велиден', о'б'шурганиї, йаг'би; 9) кінцевий твердий [ц]: *к'і'нец, х'лопец*; 10) диспалаталізацію [с], [ц] у суфіксах -с'к-, -ц'к-: *к'рех'ї'ўскій, 'ун'ї'ўскій, в'ї'с'ковій, 'Жулицькій, с'їл'с'кій, по-пол'ски*; 11) надмірну м'якість [с'] ([с'']), [ц'] ([ц'']): *с'в'а'тій, с'ц'ї'на, 'м'їс'ц'ї, 'бац'а, 'ц'отка*; 12) диспалаталізацію [р']: *бура'ки, ц'винтару, монасти'ра, трох, начи'рати, п'ратати, п'їд'курувати, рату'вати, ве'черїати, го'вору*; 13) появу на місці [j] звуків [л] або [н]: *здо'ро'ул'е, дири'ул'аній, 'памн'їт', памн'а'тати*; 14) збереження давньої м'якості шиплячих: *за'ч'ети, дош'ч'ї, плашч'ї'ўниц'а, 'р'ї'ўч'їк, во'дич'ка*; 15) втрату довготи приголосних звуків: *Возне'сен'а, Іл'а, русн'їат'е, сум'л'їн'е, в'їткри'т'а, п'їднакрїт'е, виши'т'а, п'їтп'їл'а*; 16) асимілятивні ('зам'їс'ц' (ї 'зам'їс'ц'), с'тар'їс'ц', шїс'ц', с'ц'ї'на (ї с'т'ї'на); *мецест'ра, по су'с'їцтву, з'в'їц'ї; мо'лочшїї; Оч'е наш*) та дисимілятивні ('дохтор, т'рахтор; ш'тири, штир'наїц'їт') зміни. Проте фіксуємо фонетичні варіанти навіть у межах одного ідіолекту, що є наслідком взаємодії діалектних і літературних форм.

Показовими для живого мовлення є алегроформи, усічення чи випадіння одного або кількох звуків. Аналізовані ДТ відображають явища афери ([o]по'лон'ц'ї, [з]'найете, [з]'начит', [ў]мерли), синкопи ('ка[ж]ут, 'ви[ди]те, сп'раў[ж]н'а, 'б'ї[л]ше, на 'кур[т]ц'ї, х[о]'т'їли, т'ї[л]ки) та апокопи (ту[т], 'зара[з], тре[ба], ду'дом[у]), а також афери й синкопи ([с]'к'ї[л]ко).

У другому підрозділі «**Морфологічні риси наддністрянського говору**» подано особливості словозміни. Тексти наводять такі діалектні форми непрямих відмінків іменника, як: (ў) *кап'лиці, на зем'ли, ў р'їци; но'гоў, голо'воў, кол'аскоў; С'лужб'їў, 'мух'їў, ха'т'їў, мо'литв'їў; (ў) Г'рушови, на 'м'їсци, на ли'ци; з от'ц'ом, ў'чител'ом, насто'їател'ом; л'ўдиї, д'їтїї, зубїї та ін., форми двоїни: дв'ї'д'ї'ўчин'ї, три брат'ї, три с'т'їн'ї тощо.*

У текстах засвідчено прикметники із твердою основою: *Ўсе'вишній (Гос'под'), 'п'їзна (го'їдина), (ў 'книгах) 'даўних, Вели'кодній (п'їст)*; у сталих словосполученнях на зразок *С'в'а'тейє С'в'а'тих, При'чистайа 'Д'їва, Прис'в'а'тайа Бого'родиц'а* вжито нестягнені форми.

Діалектні форми числівників відрізняються від літературних насамперед фонетичним оформленням, зберігаючи найбільш архаїчні ознаки української мови, а саме: збереження форми *її'ден (їїд'на, їїд'но)* у мовленні старшого покоління; у структурі складних числівників [д'] перед приголосним переходить в [ї] або зникає: *два'ц'атїї (два'ц'атїї), о'уди'нац'ат', два'наїц'їт', три'наїц'їт'*; структури із компонентом *пів* на зразок *п'ї'уде'с'атойї* 'дев'ята година тридцять хвилин' (*їак їа ўже в'їт п'ї'уде'с'атойї проле'жала/продр'ї'мала*).

У текстах виявлено енклітичні форми особових і зворотного займенників (*руки ми бу'л'їли, снит ми с'ї, їа т'ї не 'в'їру, бо їа си ў т'їм'домі*), діалектні форми О.в. однини займенників (*над'ї м'ноў, з неў; теў, сво'їоў*), форми займенника *він* у Р.в. – *го, її'го*, Д.в. – *му, її'му*, З.в. – *'него*, редуковані форми вказівних займенників *та (то, т'ї) – то'та (то'то, то'т'ї)*, вживання займенника *той (та, то)* у формах *то'во (та'во, то'во, то'во)* та ін.

На підставі аналізу ДТ окреслено такі особливості словозміни дієслів: давні форми інфінітива із суфіксом *-чи-* (*ни/чи, помо/чи, ти/чи*); чергування [ж] – [ʒ] у формах *хожу – хожу, вижу – вижу*; твердий флексійний *t* у дієсловах 3 особи однини і множини (*па/дут, воз/мут, с'їют; п'росит, робит, бо/лат, хо/дат*); відсутній флексійний *t* у формах 3 особи однини у зворотних дієсловах (*бе/рес'а, дивис'ї, с'ц'їл'уйес'а, зди/байес'ї*); залишки перфекта в дієслівних формах минулого часу (*ли/жала-м, ўже-м пере/жила, по/мо/лила-м с'ї, хо/диў-їм, п'їш/ли-смо, ўже-смо п'равили; шо-с'те ро/били*); форми давноминулого часу (*була вийшла замуш, їйхала була, була с'ї о'бйа/вила*) тощо.

Особливістю мовлення носіїв говору є поєднання дієслів 3 особи множини з іменниками у формі однини, зокрема коли йдеться про людей, старших за віком (*мама, тато, бабця*), що мотивоване шанобливим ставленням, моральними нормами етнокультурної спільноти, наприклад, *мама пов'їдали, п'їшли мама по су/с'їцтву ў другу к'ер'ницю, мама хо/дили то/ди ў т'а/жи, тато л'а/гли, в'їпили і тату по/дужали, ме/не бабця/а во/дили*.

ДТ, зокрема об'єднані тематично, не лише передають мовну інформацію, відображають граматику говірки, а й дають змогу змоделювати її лексичний склад, виявляють семантичні особливості та лексико-семантичні зв'язки, які часто розкриваються саме в контексті. **«Лексичні риси наддністрянського говору»** подано у третьому підрозділі. Тексти про чуда репрезентують тематичну різномірність лексики, проте склад і структура тематичних груп (ТГЛ) обмежені корпусом текстів про чуда.

Виокремлено 5 ТГЛ: «Людина та її життя», «Духовна культура», «Матеріальна культура», «Простір і час», «Природа», які поділяються на лексико-семантичні групи. Досить повно представлені в текстах церковно-релігійні назви (*При/час'т'а, С'пов'їд', ма'їїўка, С'в'їта Го/дина, Х'ресна до/рога, фо/рен'т'ва, плашч'їўниц'а, русн'їат'а, обл'ечини, про/цес'їя, габ'їд, риза, омо/фор*), назви релігійних свят (*С'в'а'тїй в'еч'їр, Ст'р'їтен'є, Благо/в'їшчен'а, Ве'лїтден', Зи/лен'ї с'в'ата, С'в'їтого/у Духа, Положен'а по/яса, Другої Пре'чистої, С'в'а'того/у Нико/лайя*), назви, пов'язані з фізичним та психічним станом людини, із недугами (*ка/л'їка, інва/л'їд, пара/л'їтик, т'аш'кїї, н'їмїї, темнїї, недо/роз'винутїї, нивил'їкоўнїї, вил'їкуватис'а, о'здоро/витис'а, вис'л'їпати, про/з'р'ївати, хурба, слаб'їс'ц'ї, не/дуг*), що зумовлено тематикою дослідження.

Виявлено семантичні діалектизми, зокрема: *с'в'їтло* 'рентген', *п'їт'п'їл'ник* 'священик, який служив у часи заборони УГКЦ', *ро/са* 'миро, яке з'являється у вигляді сліз на іконі, скульптурі' та ін.

Тексти містять чимало діалектних фразеологізмів: *закла/дати роги <на себе>* 'надто святково, напоказ одягатися'; *чути не/добре* 'мати погане передчуття'; *їдут' тирн'ц'ї* 'про неприємне відчуття холоду, тремтіння від страху, переживань'; *ни ў/з'ати <такої/во> не'точки* 'нічого не взяти, не вкрасти' та ін.

У четвертому підрозділі **«Синтаксичні риси наддністрянського говору»** описано синтаксичну організацію ДТ, специфіка якої пов'язана насамперед із

природою усного мовлення та з побудовою говіркових конструкцій і речень, наприклад: *ро'биў на тракто'риста* (прийм. + Р.в. замість О.в.), *прислу'говуваў до 'турка* (прийм. + Р.в. замість Д.в.), *ми'н'і хре'бет по'ш'кожинї* (Д.в. замість прийм. + Р.в.) та ін. Із-поміж синтаксичних особливостей – конструкції на зразок *на чор'ниц'і хо'дила, п'ідем на 'йаблука* (на замість *по*), *сто'йат на с'тайн'і, на 'церкв'і ска'заў* (на замість *у*), *ў три дни* (ў замість *через*).

Текстам притаманне «випадіння» прийменників у деяких висловлюваннях, імовірно, через розмовний характер оповіді: *буў [з] ро'с'ійаним скл'і'розо'м; [з] 'лука 'вистр'ілиў; так 'може/ [за] сто 'метр'іў 'була 'р'ічка, ш'кола-інтер'нат [дл'а] недо'роз'винутих д'і'те'ї* тощо.

У ДТ, створених в умовах живого спілкування, виявляємо вставні слова, які вказують на джерело інформації (*'кажут'/ 'ўпала 'б'іл'а 'образа/ ... і так во'на там 'була/ 'кажут'/ три дн'і/ шчо не 'йїла і не 'пила// ну йа не з'найу/ так 'кажут*) або апелюють до слухача, щоб привернути його увагу (*з'найете йак то йе; і то 'чуйеш/ то'во; уйа'в'іт*). Однією з форм комунікації у ДТ є квазідіалог, наприклад: *де в'ін йе?// в'ін ше ни буў ста'риї// да'ўно ни'ма; во так// і хто то з'нає?!!! 'видно ко'лис' ка'зали/ шо за 'вин:их не'вин':і стра'дають*.

Синтаксичні особливості ДТ зумовлені темпом мовлення, інтонацією, паузами, тому що тексти спонтанні й неадаптовані. Для текстів характерні неповні речення, зміст яких часто можна зрозуміти тільки з контексту, а також багатокомпонентні висловлювання з підрядним і сурядним зв'язками.

ВИСНОВКИ

Методика, яку покладено в основу збирання та аналізу текстів відповідно до ТК, виявилася результативною, оскільки дала змогу визначити структурні й семантичні особливості ДТ та виокремити говіркові риси на різних мовних рівнях.

Наддністрянський говір – один із центральних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя української мови – досить повно представлений у дескриптивних дослідженнях від початку ХХ ст., на картах атласів і у словниках, проте діалектні тексти із цього ареалу не були об'єктом наукових студій.

Мережу базових говірок формують населені пункти Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей. Записані й опрацьовані ДТ, об'єднані темою «чудо», класифіковано за підгрупами: про зцілення, про кару за гріхи, про чудотворні місця та про чудесні знаки.

Критеріями аналізу ДТ є текстові категорії (цілісність, зв'язність, членованість, інформативність, модальність, антропоцентричність, континуум, інтертекстуальність), які взаємопов'язані й доповнюють одна одну.

Основними категоріями текстів про чуда є цілісність і зв'язність, які забезпечують змістову і структурну єдність ДТ.

Текстову категорію цілісності формують передусім основні сакральні концепти – «Бог» і «Богородиця». Аналізовані тексти фіксують такі елементи смислової структури концепту «Бог»: «той, хто творить чудеса» (*'баба в'іре ў 'Бога і ў т'і 'Бож'і чуде'са*); «той, хто зцілює» (*Бог зду'роўл'а даў; так Бог даў/ шо не'дуг в'ітсту'піў*); «той, хто є втіленням доброти й милосердя» (*Бог так 'добрий; Бог мило'сердний; та'ку 'ласку Бог пока'заў*); «той, хто оберігає, допомагає» (*Гос'под' Бог три'має ў сво'ійі о'п'іц'і; Гос'под' Бог у'п'ікуйец'а м'нойу*); «той, хто судить, карає» (*Бог 'часом ўчит'; Бог за 'добре наго'роўує/ а за зле ка'рає; пока'раў й'ійі Бог за бого'хул'ство*); і концепту «Богородиця»: «та, яка з'являється в чудесний спосіб; яка є втіленням чудотворства» (*'Мат'інка 'Божя зй'вилас'і; 'Мат'інка 'Божя ска'зала/ шоб во'на йшла до 'ней... з'ійшла з 'образу і так ка'зала*); «та, яка зцілює, є покровителькою хворих» (*'Мат'інка 'Божя 'нашу ди'тину оздоро'вила; 'Мат'інка 'Божя спас'ла*); «та, яка оберігає, захищає, допомагає» (*'Мат'інка 'Божя по'може; 'Мат'інка 'Божя нас ўс'іх ра'тує; 'Мат'інка 'Божя по'чує і 'вислухай/ і по'може; 'Мат'інка 'Божя нас охоро'нає*).

У текстах концепт «Бог» вербалізують назви: *Бог* (77 фіксацій), *Гос'под'* (14), *Гос'под' Бог* (9), *'сила 'Божя* (2), *'Боже 'т'іло* (1), а концепт «Богородиця» – *'Мат'інка 'Божя* (94 фіксації), *'Мат'ір 'Божя* (21), *При'чиста 'Д'іва* (14), *'Мати 'Божя* (5), *Прес'в'а'та Бого'родиц'а* (3), *'Божя 'Мати* (3), *'Матка 'Божя* (3), *Прес'в'а'та 'Д'іва* (1), *'Йасна 'Пан'і* (1), *Ца'риц'а до' л'уц'кого' райу* (1).

Отже, корпус текстів дає змогу не тільки зафіксувати, а й встановити частотність вживання назв.

У ДТ реалізуються різні види зв'язності, передусім формально-граматична, лексична та композиційно-структурна; асоціативна й образна зв'язність характерна переважно для текстів про зцілення та про чудесні знаки.

ТК членованості пов'язана з особливостями структури тексту, а інформативності – зі способом, ступенем та повнотою передачі відомостей. У ДТ про зцілення та про чудотворні місця домінує змістово-фактуальна інформативність, а про кару та про чудесні знаки – змістово-концептуальна, що пов'язана із суб'єктивною модальністю. Завдяки засобам модальності ДТ, з одного боку, ознайомлює із текстовою ситуацією (реальною / ірреальною), а з іншого – вказує на зв'язок мовця і слухача, передає думку автора, формує систему оцінок («добре» – «погано»).

Виявлено три типи оповідачів: переповідач, учасник і свідок подій, при цьому переважає переповідач – у 70% аналізованих ДТ та учасник подій – у 17% ДТ (цілком відсутній у текстах про кару).

Категорія континууму зумовлена послідовністю подій і фактів, що локалізуються в часі та просторі. Аналізованим ДТ властиве порушення реальної послідовності подій, а переплетення часових планів розповіді зумовлює членування відрізків тексту, вказуючи на зв'язок із ТК членованості, цілісності й інформативності. ДТ репрезентують три типи хронологічної послідовності подій:

лінійну (усі групи текстів), стрибкоподібну (ДТ про зцілення, кару і про чудотворні місця) та кільцеву (ДТ про зцілення, про чудотворні місця). Усі ДТ пронизують поняття простору й часу, проте, на відміну від просторових назв, виражених здебільшого іменниками, часові репрезентовані передусім прислівниками часу, словосполученнями й описовими конструкціями.

До засобів вираження категорії інтертекстуальності належать прислів'я та приказки, алюзії на Святе Письмо й апокрифи, які значною мірою представлені в аналізованих текстах. Діалектоносії свідомо чи несвідомо залучають у своє мовлення інші тексти, що дає змогу розшифрувати основний сенс, адже часто саме інтертекст актуалізує мораль.

ДТ є одним із джерел вивчення говіркової системи. Записані тексти фіксують значну кількість фонетичних та морфологічних рис, більшість із яких – архаїчні.

Відповідно до тематики текстів виділено 5 ТГЛ, які відтворюють різні сфери життя людини, проте найповніше представлені назви фізичних та психічних станів людини (ТГЛ «Людина та її життя»), календарно-обрядові, церковно-обрядові назви (ТГЛ «Духовна культура»); ТГЛ «Матеріальна культура», «Простір і час», «Природа» досить нечисельні.

На підставі ДТ про чуда подано особливості діалектного синтаксису, які зумовлені також темпом мовлення, інтонацією, паузами, жестами й комунікативною ситуацією загалом. Засвідчено типові для наддністрянського говору засоби зв'язку та синтаксичні структури (прості та складні, сполучникові й безсполучникові, із різними видами зв'язку).

Отже, діалектний текст – складне, багатоаспектне мовне явище, яке потребує системного дослідження. Текстові категорії увиразнюють характер ДТ, є критеріями аналізу його структурно-семантичних особливостей. Тексти, зокрема об'єднані тематично, не тільки передають мовну інформацію, відтворюють граматику говору, а й дають змогу виявити лексичні особливості та синтаксичні зв'язки, що розкриваються на тлі розлогого контексту.

Основний зміст роботи викладено в таких публікаціях:

1. Романина І. Текст як джерело дослідження діалектного мовлення галичан і поліщуків / Ірина Романина // Волинь-Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – №22. – С. 229–234.
2. Романина І. Тексти про чуда з Наддністрянщини : структурна специфіка / Ірина Романина // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – Вип. 16. – С. 317–321.

3. Романина І. Р. Діалектні тексти про кару як мовне відображення свідомості українців / І. Р. Романина // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – №1021. Серія : Філологія. – Харків, 2012. – Вип. 66. – С. 81–84.
4. Романина І. Р. Текст як джерело діалектного словника / І. Р. Романина // Лінгвістика : [зб. наук. праць]. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – №3 (27). – Ч. 1. – С. 95–100.
5. Романина І. Структурно-семантична специфіка наддністрянських текстів про зцілення / Ірина Романина // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – Вип. 57. – С. 322–327.
6. Романина І. Темарій діалектних текстів про чуда в наддністрянських говірках / Ірина Романина // TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich związków kulturowych. – Т. VII. – Lublin : OL PAN, 2012. – S. 143–149.
7. Романина І. Мовна картина світу бойків крізь призму діалектних текстів про чуда / Ірина Романина // Region Karpacki : historia, język, kultura / [pod. red. W. Hojsak, J. Stępnik-Szeptyńskiej, A. Zięby]. – Kraków : Koło Naukowe Ukraińców UJ, 2013. – S. 85–92.
8. Романина І. Діалектні тексти про чуда з Наддністрянщини / Ірина Романина // Діалектологічні студії. 9 : Запозичення та інтерференція / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – С. 558–563.
9. Романина І. Особливості вияву категорій діалектного тексту (наддністрянські тексти про чуда) / І. Р. Романина // Українська мова у ХХІ столітті : традиції і новаторство : тези доп. II Всеукр. лінгвістичного форуму молодих учених, (Київ, 24–26 квітня 2012 р.). – К. : ІУМ НАНУ, 2012. – С. 78–81.
10. Романина І. Текстові категорії як критерії аналізу діалектного тексту / Ірина Романина // Мовні обрії : збірник пам'яті Левка Полюги / [відп. ред. О. Сімович]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – С. 118–127.

АНОТАЦІЯ

Романина І. Р. Структурно-семантичні особливості діалектних текстів про чуда в наддністрянському говорі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2015.

У дисертації на підставі текстових категорій досліджено структурно-семантичні особливості діалектних текстів про чуда. Виділено тексти про зцілення, про кару, про чудотворні місця та чудесні знаки.

У роботі подано історію вивчення наддністрянського говору, запропоновано методику аналізу текстів, визначено основні текстові категорії, їх вербальні та невербальні вияви. Для діалектних текстів характерні такі текстові категорії: цілісність, зв'язність, членованість, інформативність, модальність, антропоцентричність, континуум, інтертекстуальність, які взаємопов'язані й доповнюють одна одну. Описано структуру діалектних текстів наддністрянського говору за текстовими категоріями.

На підставі текстів виявлено діалектні фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості, більшість із яких архаїчні. Відповідно до тематики текстів виділено п'ять тематичних груп лексики, які відтворюють різні сфери життя мовців. Найповніше представлені назви фізичних, психічних станів людини, календарно-обрядові та церковно-обрядові назви.

У дисертації вперше комплексно досліджено діалектні тексти наддністрянського говору про чуда, удосконалено підходи до визначення текстових категорій діалектного тексту, проаналізовано структуру тексту, виявлено лексичні особливості та синтаксичні зв'язки, які розкриваються в контексті, відтворено граматику говору.

Ключові слова: діалектний текст, наддністрянський говір, вербальні та невербальні вияви, структура і семантика тексту, текстова категорія, цілісність, зв'язність, модальність, інформативність, діалектні риси.

АННОТАЦИЯ

Романына И. Р. Структурно-семантические особенности диалектных текстов о чудесах в надднестрянском говоре. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2015.

В диссертации исследованы структурно-семантические особенности диалектных текстов о чудесах на основании текстовых категорий. Выделены диалектные тексты об исцелении, наказании, об истории возникновения чудодейственных мест и чудесные знаки.

В работе проанализирована история изучения надднестрянского говора, предложена методика исследования диалектных текстов, определены текстовые категории, которые являются основой анализа текстов, их вербальные и невербальные проявления. Установлены следующие текстовые категории: целостность, связность, членимость, информативность, модальность, антропоцентричность, континуум, интертекстуальность, которые взаимосвязаны и дополняют друг друга. Описана структура диалектных текстов надднестрянского говора в соответствии с текстовыми категориями.

На основании текстов в грамматической системе говора обнаружены черты надднестрянского говора на фонетическом, морфологическом и синтаксическом уровнях, которые в большинстве своем архаичны. В соответствии с тематикой текстов выделено пять тематических групп лексики, освещающих различные сферы жизни человека. Наиболее полно представлены названия физических и психических состояний человека, календарно-обрядовые, церковно-обрядовые названия.

В диссертации впервые исследованы диалектные тексты о чудесах надднестрянского говора и их структура, усовершенствованы подходы к определению текстовых категорий для анализа собственно диалектного текста, выявлены лексические особенности и синтаксические связи, которые раскрываются в контексте.

Ключевые слова: диалектный текст, надднестрянский говор, вербальные и невербальные проявления, структура и семантика текста, текстовая категория, целостность, связность, модальность, информативность, диалектные черты.

SUMMARY

Romanyna I. R. Structural and semantic peculiarities of dialect texts about wonders in Naddnistrianyy dialect. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate of Philology scientific degree in specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2015.

In the dissertation the structural and semantic features of dialect texts about wonders were studied based on text categories. The dialect texts about healing, punishment, the history of miracle places and miraculous signs are highlighted.

Network of basic dialects were formed in the localities of Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopil regions. They are associated with miraculous objects or places (places of the appearance of the Mother of God, miraculous source and icons). Recorded and processed dialect texts unites theme of miracle that is understood as an extraordinary event that violates the laws of nature, associated with the Christian teaching and nominated God's power and presence. The paper analyzes the history of the Naddnistrianyy dialect study, the method of dialect text research, the main text categories that are the basis of analysis. Dialect texts is characterized by the following text categories: coherence, cohesion, discreteness, informativity, modality, anthropocentric, continuum, intertextuality, which are interrelated and complementary. The description of the material is carried by a single scheme, the texts are analyzed by text categories and outline verbal and nonverbal expressions of text categories that often coincide in the texts of various groups.

The main categories of texts about wonders is the cohesion and coherence which dominate other text categories, providing semantic and structural integrity of the text. The integrity of the text, its deeper meaning create keywords that are explicated in

concepts («God», «Mother of God», «faith», «sin», «punishment», «miracle»). The texts implemented various types of cohesion, especially formal grammatical, lexical and compositional and structural; associative and figurative cohesion inherent for texts about healing and the miraculous signs. In dialect texts about healing and miracle places dominated factual information, but in texts about punishment and the miraculous signs are conceptual, which transmits the author's attitude and shows the connection of subjective modality. The manifestations of intertextuality categories are proverbs and sayings, which reflect the religious world and allusions to the Scriptures, apocryphal texts and prayer books, which are largely represented in the analyzed texts, because people often consciously or unconsciously «include» them in their speech. With intertextual codes speaker decodes the basic meaning of the text, because often the intertext actualizes morality. On the basis of dialect texts in grammatical system many features characteristic of phonetic, morphological and syntactic levels of Naddnistriansky dialect (most of which are archaic) are revealed. Shown parallel is formed even within one idiolect resulting from the interaction of a dialect and literary standards. According to the theme 5 thematic groups that reflect different areas of life are selected, but they are limited by the themes of texts. The most complete names are physical and mental states, calendar ritual, ceremonial church names. The text is one of the sources of syntactic analysis, the specifics of which also caused the rate of speech, intonation, pauses, gestures and communicative situation. Typical for Naddnistriansky dialect communication and syntactic structures (simple and complex, conjunctions and asyndetic, with different types of communication) are recorded in the dialect texts. For the first time in dissertation comprehensively is explored the dialect texts about the wonders of Naddnistriansky dialect, approaches to defining the categories of text to analyze actually dialect text are improved, the structure of the text is revealed, lexical and syntactic features that are disclosed in the context, dialectal grammar is reproduced.

Keywords: dialect text, Naddnistriansky dialect, verbal and nonverbal expressions, structure and semantics of text, text category, coherence, cohesion, modality, informativity, dialectal features.

Підписано до друку 39.33.2017 р.
Формат 60x84/16. " 0
Ум. друк. арк. 2.; .
Наклад 100" . Зам. № 433

Друк ПП «Ощипок М.М.»
Адреса: м. Львів, вул. С.Бандери, 45
" " "№ 670155" "5202704 0
тел./факс (032) 235-22-32
e-mail: ommzmik@ukr.net